

MUSEOESINEISTÄ KULTTUURISIKSI DOKUMENTEIKSI

Akseli Gallen-Kallelan intiaaniesineiden sijoittaminen alkuperäiseen kontekstiinsa

Akseli Gallen-Kallelan Yhdysvalloissa keräämät etnografiset esineet ovat tähän asti edustaneet henkilöhistoriallisina esineinä yksinomaan taiteilijan Amerikan matkaa. Esineiden alkuperästä ei ole ollut juuri tietoa, joten niiden alkuperäinen kulttuurikonteksti on jäänyt kuuluisan keräjänsä varjoon. Tässä artikkelissa kartoitan Gallen-Kallelan Museossa ja Kansallismuseossa olevat Gallen-Kallelan intiaaniesineet ja analysoin niitä siinä kulttuurisessa kontekstissa, josta ne siirtyvät Gallen-Kallelalle. Alkuperän tunteminen antaa mahdollisuuden tulkita niiden merkityksiä jatkossa myös laajemmissa konteksteissa.

Johdanto

Akseli Gallen-Kallela (1865–1931) tunnetaan kansankuvauksistaan ja Kalevala-aiheisista töistään, joihin hän haki inspiraatiota matkoillaan. Kiinnostuksesta kansankulttuuriin kertovat myös hänen keräämänsä kansatieteelliset esineet.¹ Itä-Afrikan matkalla tehdyt maalaukset tunnetaan myös hyvin, samoin siellä kerätty etnografinen kokoelma.² Sen sijaan Yhdysvaltain matka 1923–26 ja yhteistyö Amerikan alkuperäisväestön kanssa on jäänyt varsin tuntemattomaksi. Hän keräsi tällä matkalla myös esineitä, jotka ovat jääneet aiemmin huomiotta. Kirsti Gallen-Kallelakaan ei mainitse näitä esineitä muistellessaan isänsä keräilyharrastusta.³ Akseli Gallen-Kallelan mukana Yhdysvalloissa olivat vaimo Mary (1868–1947) ja tytär Kirsti (1896–1980). Muistitiedon mukaan he kaikki hankkivat alkuperäisväestön esineitä, joista nykyään on Gallen-Kallelan Museossa 13 ja Kansallismuseossa 16.⁴

Esineet itsessään eivät ole merkityksellisiä vaan, kuten Arjan Appadurai on todennut, ne saavat merkityksen ihmisten kautta.⁵ Esine saa merkityksen ihmisen antamassa kontekstissa, ja tähän tutkija kiinnittää huomionsa. E. Adamson Hoebel onkin todennut, että tutkija ei ole kiinnostunut esineestä si-

nänsä vaan nimenomaan siitä merkityksestä, joka sillä on omassa kulttuuris-
saan.⁶ Esineen merkitys voi tulla käyttötarkoituksen tai symboliarvon takia.
Ihminen ei ole ainoa, joka käyttää esineitä, mutta me annamme niille mer-
kityksiä. Esineiden merkitykset muodostuvat niiden suhteista tekijöihinsä ja
omistajiinsa, toisiin esineisiin sekä muuhun niitä ympäröivään kulttuuriseen
todellisuuteen. Esineiden luonteeseen liittyy niiden suhteellinen pysyvyys, ja
ne voivat siirtyä ajassa ja paikassa. Igor Kopytoff on esittänyt, että esineellä
on kulttuurinen elinkaari.⁷ Esine voi saada hyvinkin erilaisia merkityksiä eri
aikoina, ja se voidaan siirtää alkuperäisestä ympäristöstään kokonaan uuteen
kontekstiin. Appadurai toteaa, että teoreettisesta näkökulmasta ihmiset anta-
vat esineille niiden merkitykset, mutta metodologisesta näkökulmasta esineet
valaisevat sitä inhimillistä ja sosiaalista kontekstia, mihin ne milloinkin kuu-
luvat.⁸ Esineet toimivat näin myös aineistona, eivät pelkkinä tutkimuskohte-
ina.⁹ Esineen merkitysten kerrostuneisuus löytyy tarkastelemalla sitä eri näkö-
kulmista ja eri konteksteissa sen elinkaaren aikana. Ensimmäisen merkityksen
antaa kuitenkin aina sen valmistaja: miksi esine ylipäättään on valmistettu.

Museoon siirretyllä esineellä ei enää ole alkuperäistä merkitystään, vaan
sen merkitys muuttuu valmistajan käyttöesineestä jonkin symboliksi. Museo-
kokoelmissa olevien esineiden tutkimus on siirtynyt esineiden materiaalien,
muotojen ja funktioiden tutkimisesta enemmän merkitysten tarkastelemiseen
elinkaaren eri vaiheissa, esineiden rooleihin kokoelmissa ja näyttelyissä, sekä
eettisiin kysymyksiin niiden keräämisessä, säilyttämisestä, käsittelemisestä ja
esittelemisestä.¹⁰ Gallen-Kallelan omistamien esineiden merkitys tulee ensi-
sijaisesti hänen kauttaan. Ne edustavat hänen elämäänsä, työtään ja saavu-
tuksiaan. Gallen-Kallelan intiaaniesineet ovat henkilöhistoriallisina esineinä
edustaneet hänen Amerikan matkaansa, eivät alkuperäisiä kulttuureitaan.
Tätä on korostanut entisestään se, ettei esineitä ole aiemmin tutkittu, ja niiden
alkuperä on ollut tuntematon.¹¹

Tämän artikkelin keskeiset kysymykset ovat: mitä Gallen-Kallelan hanki-
minat intiaaniesineet ovat, mikä on niiden alkuperä, ja mikä on ollut niiden
merkitys siinä kulttuurisessa todellisuudessa, josta ne siirtyivät Gallen-Kalle-
lalle.¹² Analysoin Gallen-Kallelan Museon ja Suomen kansallismuseon koko-
elmissa olevat esineet yksitellen ja asetan ne siihen kulttuuriseen ja historial-
liseen kontekstiin, jossa ne olivat päätyessään Gallen-Kallelan omistukseen.
Attribuoimalla esineen alkuperä sen merkitys laajenee, ja esinettä voidaan
käyttää myös dokumenttina edustamaan sitä valmistanutta yhteisöä ja kult-
tuuria. Kun esineiden alkuperä tunnetaan, niitä on mahdollista tulkita jat-
kossa myös laajemmissa konteksteissa, esimerkiksi osana keräilyä ilmiönä
tai kokoelmien kolonialistisia rakenteita purkavaa keskustelua.¹³ Merkitysa-
nalyysiä soveltaen asetan Gallen-Kallelan keräämät esineet yksilökohtaiseen

kontekstiin eli niihin läheisesti ja olennaisesti liittyviin asioihin kuten aikaan, paikkaan, toimijoihin ja muihin objekteihin.¹⁴ Laajat ja alkuperäisen kontekstinsa ulkopuoliset, kuten ideologiset ja kolonialistiset, kontekstit jätän tämän tutkimuksen ulkopuolelle.¹⁵

Hyödynnän muistitietotutkimusta tarkastellessani miksi ja miten esineet on hankittu. Keskeisinä lähteinä ovat kirjatut muistelut, joita kuitenkin on hyvin vähän. Esineiden tunnistamisessa ja kulttuurin attribuoinnissa olen hyödyntänyt Barbara Hailin kriteereitä, jotka mahdollistavat esineiden liittämisen alkuperäiseen kulttuuriinsa. Hänen mukaansa arvokkaita tietolähteitä ovat 1) esineen tunnettu keräyshistoria, 2) esineen piirteet ja ominaisuudet, joista voi tehdä johtopäätöksiä, 3) taiteilijoiden työt, 4) vanhat valokuvat, 5) kirjalliset kuvaukset ja tutkimukset, 6) vertailukelpoiset esineet hyvin dokumentoiduista kokoelmista ja 7) kulttuurin jäsenten antamat vahvistukset esineistä.¹⁶

Käytän Amerikan alkuperäisväestöstä termiä intiaani, koska suomen kielessä sille ei ole muodostunut negatiivisia konnotaatioita ja sitä voidaan pitää neutraalina yleisnimityksenä.¹⁷ Intiaaniesineellä tarkoitan esinettä, joka on ensisijaisesti Amerikan alkuperäisväestön valmistama. Esine saattaa olla myös muiden valmistama mutta alkuperäisväestön käyttämä. Näin esineen käyttökonteksti on muuttunut osaksi alkuperäiskansojen kulttuuria.

Akseli Gallen-Kallela matkusti Amerikkaan vuoden 1923 lopussa. Lyhyeksi näyttelymatkaksi tarkoitettu vierailu venyi kahden ja puolen vuoden mittaiseksi. Kesällä 1924 hän asettui perheensä kanssa New Mexicoon Taosin taiteilijayhteisöön. He vuokrasivat talon rikkaalta mesenaatilta Mabel Dodge Luhanilta (1879–1962), joka oli mennyt naimisiin alkuperäisväestöön kuuluvan Antonio (Tony) Lujanin (1879–1963) kanssa.¹⁸ Alkuperäisväestö oli muutenkin jatkuvasti läsnä alueen elämässä. Lähellä sijaitsi pueblo-intiaanien kylä, jonka asukkaat työskentelivät euroamerikkalaisille, toimivat malleina taiteilijoille ja myivät käsitöitään matkailijoille. Gallen-Kallelat myös seurasiivat alkuperäisväestön elämää, mm. hevoskilpailuja ja tansseja.¹⁹

Lumikengät

Gallen-Kallelan Museon kokoelmassa on lumikengät, jotka Gallen-Kallela toi Taosista (GKM-1033, halk. 30 cm). Nämä ovat rakenteeltaan yksinkertaiset. Kehikko muodostuu puun vesasta, joka on taivutettu ympyrän muotoon ja sidottu kiinni raakanahkahihnalla. Kehyksen keskellä on ristissä paksusta raakanahasta tehdyt remmit. (Kuva 1.) New Mexicossa lumikenkien merkitys on vähäisempi kuin kaukana pohjoisessa, missä lumikengät olivat välttämättömät ja niiden valmistamiseen käytettiin aikaa. Satunnaisesti lumessa

Kuva 1. Lumikengät, Taos-pueblo (GKM-1033). Kuva Riku Hämäläinen.

liikkumiseen ovat kelvanneet myös yksinkertaiset välineet.

Lumikenkien keräyshistoria on mielenkiintoinen. Taosin alkuperäisväestöön kuulunut tekijä tai ainakin ne luovuttanut henkilö tunnetaan, ja mukana on tallennettu niihin liittyvä kertomus. Mary Gallen-Kallelan kertoo kirjeessään marraskuussa 1924, miten Taosin intiaaniyhteisöön kuulunut Jerry eli Charlie Mirabal toi ne heille:

Eräänä päivänä hän tuli lumikengät mukanaan, kutsui niitä nimellä 'sun shoes', aurinkokengät. Ne ovat pyöreät ja remmejä välissä. 'Mutta', hän sanoi ja sulki silmänsä, 'te ette saa kertoa kenellekään, että olen ne tuonut ne, ei edes Tonylle'²⁰, en voi nyt kertoa, miksi niitä kutsutaan aurinkokengiksi, mutta tulen kello kuusi kertomaan. Nyt aurinko on vielä ikkunan ulkopuolella, ja se voi kuulla, mutta kuudelta se on mennyt, eikä sen veli ole vielä tullut, muuten veli voisi kertoa auringolle.' Hän tuli ja kertoi, että kun aikojen alussa aurinko ensimmäistä kertaa katsoi vuoren yli ja tuli intiaanien luo, he ajattelivat, että se voisi olla hyvä muoto lumikengille, ja tekivät sellaiset. He varastivat mallin, mutta eivät uskalla puhua siitä, kun aurinko kulkee maan yli, sillä se kuulee kaiken, ja niin tekee myös sen veli, kuu. Akseli kysyi, eikö se ole poika. 'Ei, ei, veli.' Enempää siitä ei puhuttu.²¹

Pueblo-kansojen perinteissä aurinko on yli-inhimillinen olento, joka kulkee päivittäin taivaan poikki. Myös kuu on keskeinen taivaankappale, joka esiintyy auringon sisaruksena. Taosissa ja muiden koillisten pueblojen parissa kuu on myös selvemmin personoitu kuin muualla.²² Charlie Mirabalin kertomus kuuluu syntykertomuksiin, jotka selittävät asioiden alkuperää ja vastaavat kysymyksiin miksi, miten tai mistä jokin asia tai ilmiö on saanut alkunsa.

Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen parista on tallennettu paljon suullista perinnettä, myös materiaaliseen kulttuuriin liittyviä syntykertomuksia. Mary Gallen-Kallelan ylös kirjoittama kertomus on kuitenkin ainutlaatuinen, sillä tiedossani ei ole muita vastaavia pueblo-kansojen parista tallennettuja lumikenkien syntykertomuksia. Erityisyyttä lisää se, että se ylipäättään kerrottiin ulkopuoliselle.

Lumikengät olivat arkisia esineitä Taosissa, ja vastaavanlaisia lumikenkiä 1900-luvun alusta on säilynyt myös muualla, muun muassa New Yorkissa olevassa American Museum of Natural Historyssa, jossa sijaitsee yksi maailman suurimmista ja merkittävimmistä Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen esinekerkonnista.²³ Taosin intiaaniyhteisössä oli 1920-luvulla käytäntö olla jakamatta mitään ulkopuolisten kanssa. Tämä koski niin suullista perinnettä kuin materiaalista kulttuuria. Yhä edelleen he ylläpitävät kulttuuriaan ja suojelevat sitä mahdollisuuksiensa mukaan muulta maailmalta. Yhteisössä ei myöskään täysin luotettu Tony Lujaniin, koska hän oli naimisissa euroamerikkalaisen naisen kanssa ja siten tiiviisti yhteyksissä Taosin ulkopuoliseen maailmaan.²⁴ Tässä valossa ei ole yllättävää, että Mirabal halusi pysyä nimettömänä luovuttaessaan lumikengät yhteisönsä ulkopuoliselle Gallen-Kallelalle.

Kachina-nukke

Gallen-Kallelan Museon kokoelmaan kuuluu Arizonassa asuvien hopien valmistama kachina-nukke (GKM-7134, kork. 29 cm). Se on veistetty puusta ja koristeltu maalauksin. (Kuva 2.) Museon tietojen mukaan nukken alkuperäiset hiukset (materiaali tuntematon) ovat tuhoutuneet, ja Kirsti Gallen-Kallela on korvannut ne myöhemmin lampaannahalla. Sitä, miksi tai miten alkuperäiset hiukset ovat tuhoutuneet, ei tiedetä.

Kachinat ovat henkiolentoja, jotka kuuluvat kaikkien pueblo-kansojen perinteisiin, joskin erilaisin muunnoksina.²⁵ Jokaisella kansalla on oma nimityksensä näille henkiolennoille, mutta hopien sanan *katsina* perustuvasta termistä kachina on tullut yleiskäsite. Kachinalla tarkoitetaan varsinaisesti kolmea asiaa: 1) ihmisten ja henkimaailman välillä toimivia antropomorfisia henkiolentoja, 2) naamioituneita tanssijoita, jotka identifioituvat rituaalissa näihin henkiolentoihin ja 3) näitä henkiä esittäviä veistettyjä nukkeja.²⁶

Kachinat ovat antropomorfisia henkiä, jotka yhä tänä päivänä edustavat pueblo-kansoille kaikkea elävää ympäristöä. Yleisimmällä tasolla kachinoiden katsotaan olevan kuolleita esi-isiä, jotka asuvat tietyissä paikoissa. Esimerkiksi hopien mukaan kachinat asuvat San Francisco -vuorilla Arizonassa lähellä Flagstaffin kaupunkia.²⁷ Hopeilla on runsain kachina-perinne rituaaliseen.

Kuva 2. Kachina-nukke, hopi (GKM-7134).
Kuva Riku Hämäläinen.

Heillä on satoja kachinoita, jotka ilmestyvät erilaisissa yhteyksissä seremoniallisen alkuvuoden aikana.²⁸ Ihmiset kutsuvat kachinoita rituaaleissa, jotta nämä toisivat siunausta, sadetta, runsaita satoja ja ylipäättään kaikkea hyvää ja tasapainoa ihmisten elämään. Rituaaleissa tanssijat esittävät kachinoita ja tuovat näin henget näkyviksi ja konkreettisesti ihmisten keskuu-

teen. Tanssijoiden ei katsota vain esittävän kachina-henkiä, vaan he ovat kachinoita rituaalin aikana.²⁹

Yleisimmin kachinat mielletään puusta veistettyihin nukkeihin, jotka kuvaavat eri kachina-henkiä. Kachina-nuket eivät ole rituaaliesineitä, vaan niiden tarkoitus on perinteiden välittäminen nuorille sukupolville. Hopien parissa lapset ja naiset saavat nukkeja lahjoina tai siunauksena kachina-tanssijoilta, jotka ilmestyvät kylään seremonioiden aikana.³⁰ Kachina-nukeista on tullut myös merkittävä toimeentulon lähde. Niitä on myyty matkamuistoina kautta lounaisalueen aina 1800-luvun lopulta lähtien. Nykyään nukkien valmistamisesta on tullut jopa oma taiteenlajinsa. Taidokkaimmat kachina-nuket ovat veistoksellisia luomuksia, joista maksetaan taidemarkkinoilla suuriakin summia ja joita myydään kaukana syntysijoiltaan ja internetissä.³¹ Paitsi yksityiskokoelmissa, kachina-nukkeja on runsaasti myös museoiden kokoelmissa. Esimerkiksi American Museum of Natural Historyn kokoelmiin kuuluu 203 kachina-nukkea, joista 194 on hopien valmistamia.³²

Vaikka sana kachina juontuu hopinkielisestä sanasta, hopit itse eivät kutsu tällaista nukkea henkiolennon nimellä. He käyttävät siitä nimitystä *tihu* tai *katsintihu*, joka on oma sanansa *katsina*-henkeä esittävälle esineelle.³³ Ei ole varmuutta, mitä hopien *katsina*-henkeä Gallen-Kallelan nukke esittää. Eräät tämän päivän hopit tutustuivat kuvaan esineestä, ja heidän mielestään nukken esittämä *katsina*-henki saattaa olla Owangororo (Rock Eating Kachina).³⁴

Keramiikka

Gallen-Kallelan New Mexicosta tuomiin esineisiin kuuluu viisi keraamista esinettä, joista kolme on mustaa keramiikkaa ja kaksi vaaleaa maalatuin kuvioin. Nämä kaikki kuuluvat Gallen-Kallelan Museon kokoelmaan. Mustat esineet on valmistettu mitä todennäköisimmin Santa Clara -pueblossa noin 80 kilometrin päästä Taosista. (Kuva 3.) Kaksi niistä on pientä korin mallista astiaa, joista toinen (GKM-7138) on korkeudeltaan 8 cm astiaosan halkaisijan ollessa 7 cm. Toisen astian (GKM-7137) korkeus on 6 cm ja astiaosa 7x8 cm. Nämä astiat ovat saaneet muotonsa myöhemmin käyttöön otetuista kahvalisista koreista, joiden malli on siirretty keramiikkaan. Molemmat astiat ovat koristelemattomia. Kolmas on pieni keraaminen lautanen (GKM-7139, halk. 8,5 cm, kork. 2 cm). Se on koristeltu himmeästi erottuvilla geometrisilla koristekuvioilla, jotka on saatu aikaan raaputtamalla kuvio kiillotettuun pintaan. Työn jäljen perusteella tekijä tuskin oli kovin harjaantunut tällaisessa koristelussa.

Kaikki kolme mustaa keramiikka-astiaa ovat niin pieniä, että niillä ei ole ollut käytännön merkitystä arkiesineinä. Pueblo-kansat eivät alun perin myöskään valmistaneet keraamisia lautasia ruokailutarpeisiin, vaan alkoivat valmistaa niitä varsinaisesti vasta 1920-luvulla valtakulttuurin vaikutuksesta.³⁵ Astiat ovat varsin karkeatekoisia, joten ne on todennäköisesti valmistettu myytäviksi edullisina matkamuuistoina. Ne on saatettu valmistaa myös seremoniallisiin tarkoituksiin, kuten uhrilahjoiksi. Alueen kansat jättävät yhä tänä päivänä pieniä keramiikka-astioita uhreiksi.³⁶

Kuva 3. Keramiikka-astiat, Santa Clara -pueblo (GKM-7138, GKM-7137, GKM-7139). Kuva Riku Hämäläinen.

Kuva 4. Ruukku, Acoma-pueblo (GKM-7136) ja kynttilänjalka, Tesuque-pueblo (GKM-7135). Kuva Riku Hämäläinen.

Muut kaksi keramiikkaesineitä edustavat koristelultaan yleisempää pueblo-keramiikkaa vaaleine pohjineen ja päälle maalattuine kuvioineen. (Kuva 4.) Ruukku (GKM-7136) on valmistettu Acoma-pueblossa, joka sijaitsee noin 300 kilometrin päässä Taosista lounaaseen.³⁷ Se muistuttaa muodoltaan vesiastiaa, mutta on siihen tarkoitukseen pieni (kork. 8 cm). Se on mahdollisesti valmistettu pienoismalliksi vesiastiasta, mutta se on saattanut toimia myös juomakuppina. Pueblo-kansat ovat valmistaneet keraamisia astioita yli tuhannen vuoden ajan, alun perin keitto-, vesi- ja säilytysastioiksi, mutta myös seremoniallisiin tarpeisiin.³⁸ Naiset ovat valmistaneet ruukut ilman dreijaa makkaratekniikalla. Kuivattujen astioiden pinta siveltiin ohuella savilietteellä, joka antoi astialle pohjaväriin. Sen päälle maalattiin kuviot, minkä jälkeen esine poltettiin.

Kynttilänjalka (GKM-7135, kork. 12 cm) on tekniikaltaan tyyppillistä pueblo-keramiikkaa, mutta on hyvä esimerkki vieraan kulttuurin vaikutuksesta aineelliseen kulttuuriin. Espanjalaisten valloittajien vaikutus on nähtävissä muun muassa keraamisissa esineissä, joita alettiin valmistaa uusiin tarpeisiin. Esinetyyppinä kynttilänjalka on omaksuttu valloittajilta, ja niitä valmistettiin niin arkipäiväiseen käyttöön kuin lähetyssaarnaajien välineiksi. Kynttilänjalka vaikuttaa valmistetun myyntiin. Sitä on käytetty, joten se on ilmeisesti ollut Gallen-Kallelaiden omassa käytössä. Esine on valmistettu mahdollisesti Tesuque-pueblossa aivan Santa Fen kaupungin pohjoispuolella. Pueblo sijaitsee lähellä Santa Fen kaupunkia, ja sen perinteinen keramiikanvalmistus koki suuria muutoksia 1800-luvun lopussa. Rautatien valmistuttua alkoi matkailijoita saapua alueelle suuret määrät.³⁹ Alkuperäisväestö sopeutti nopeasti tyyliinsä ja tekniikkansa kasvaville markkinoille vastaamaan matkailijoiden tarpeita ja odotuksia, ja 1920-luvulla he tekivät myyntiin valtavat määrät keramiikkaa. Myyntiin valmistetun keramiikan joukossa oli myös esineitä, joita ei aiemmin valmistettu, kuten kynttilänjaljoja ja ns. sadejumalan kuvia.⁴⁰

Kori

Gallen-Kallelan intiaaniesineisiin kuuluu yksi punottu kori Gallen-Kallelan Museossa (GKM-7132, halk. 18 cm, kork. 12 cm). (Kuva 5.) Rakenteen ja koristekuvioiden perusteella kori on valmistettu tohono o'odham -kansan parissa.⁴¹ Heidän reservaattinsa sijaitsee eteläisessä Arizonassa aivan Meksikon rajan tuntumassa Tucsonin kaupungin länsipuolella.

Korinpunonta on vanhin käsityömuoto, jota edelleen harjoitetaan Pohjois-Amerikan lounaisosissa. Se on ollut myös hyvin suosittu keräilykohde. Koreja on käytetty perinteisesti moniin tarkoituksiin niin säilytys- kuin keittoastioina. Tohono o'odhamit asuvat Sonoran aavikolla, ja he ovat punoneet koreja jukkakasvista (*Yucca baccata*) ja karhunheinästä (*Xerophyllum tenax*). Tummat kuviot saatiin norsunkärsäkasvista (*Proboscidea parviflora*).⁴² Korinpunonnasta tuli keramiikan tapaan turistien myötä merkittävä elinkeino lounaisalueen kansoille. Perinteisesti koreja tehneet kansat valmistivat niitä edelleen myyntiin, vaikka niitä ei olisikaan enää käytetty itse. Kaikista alkuperäiskansoista juuri tohono o'odhamit olivat 1900-luvulla tuotteliaimpia korintekijöitä.⁴³ Kori on varsin pienikokoinen ja todennäköisesti valmistettu myyntiin. American Museum of Natural Historyn kokoelmassa on vastaavanlaisia pienikokoisia tohono o'odham -koreja, joista yksi erityisen pieni (50.1/ 5130, halk. 9,6 cm) on luetteloitu lapsen koriksi.⁴⁴

Kuva 5. Kori, tohono o'odham (GKM-7132). Kuva Riku Hämläinen.

Huopa

Gallen-Kallelan Museon kokoelmiin kuuluu puuvillainen ohut huopa (GKM-7124, 200x180 cm). Tekstiili on valmistettu teollisesti, joten se ei ole alkuperäisväestön valmistama. (Kuva 6.)

Taosin kodissaan Gallen-Kalleloilla oli alueelle tyypillisiä tekstiileitä, kuten on havaittavissa myös Kirsti Gallen-Kallelan piirustuksesta kodin sisätiloista.⁴⁵ Näitä värikkäillä geometrisilla kuvioilla varustettuja tekstiileitä näkyy

Kuva 6. Huopa (GKM-7124). Kuva Riku Hämäläinen.

myös Akseli Gallen-Kallelan Taosin maalauksissa niin heidän kotitalonsa pihalla tuulettumassa kuin intiaanienkin päällä. Al-

kuperäisväestön parissa tekstiilit olivat monikäyttöisiä, ja ne toimivat niin vaatekappaleina ja peitteinä kuin satulahuopina. Alkuperäisväestöllä oli tapana pitää ohutta huopaa joko vyötärölle kiedottuna tai tiukasti ympärille käärittynä, kuten Gallen-Kallela kuvasi maalauksissaan.⁴⁶ Alkuperäisväestön kutomien tekstiilien rinnalle tuli jo 1800-luvulla yleisesti käyttöön teollisesti valmistettuja tekstiilejä, joiden kuvioihin otettiin vaikutteita perinteisistä kudonnaisista.⁴⁷ Jopa Yhdysvaltojen itäosissa saakka valmistetut tekstiilit tarjosivat edullisen vaihtoehdon käsin kudotuille tekstiileille, ja niitä myytiin niin paikallisille kuin matkailijoille. Riskinä oli käsityöperinteen katoaminen, ja Suzanne Baizermanin mukaan alueelle muuttaneiden angloamerikkalaisten taiteilijoiden seurat pyrkivätkin vaikuttamaan alkuperäisväestön perinteiden elpymiseen.⁴⁸

Käärmeveistos

Gallen-Kallelan Museon kokoelmassa on musta sarvesta (ilmeisesti naudansarvesta) valmistettu käärmeveistos (GKM-7140, pituus 29 cm). Käärmeen muoto noudattelee sarven luontaista muotoa, käärmeen pää on veistetty sarven kärkiosasta. (Kuva 7.)

Käärme on keskeinen eläin pueblo-kansojen perinteissä,⁴⁹ mutta sarvesta veistetty käärme ei ole tyyppillinen alkuperäiskansojen valmistama esine. Käärmettä esittävät veistokset on yleensä valmistettu muista materiaaleista.⁵⁰ Esineen käyttötarkoitus on tuntematon, eikä sen alkuperästä ole varmuutta. Materiaalin ja muotokielensä perusteella esine voi mielestäni olla alkupe-
räisväestön valmistama.⁵¹ Esine on voinut toimia leluna tai rituaaliesineenä, mutta se on myös voitu valmistaa myytäväksi matkamunistoksi. Koska esine on epätyypillinen, sen on saattanut veistää myös Akseli Gallen-Kallela alku-

peräiskansojen taiteen innoittamana. Materiaali tosin puhuu tätä vastaan, sillä tyttären mukaan Gallen-Kallela veisti Taosissa ajan- kulukseen puuta.⁵²

Kuva 7. Käärmeveistos (GKM-7140).
Kuva Riku Hämäläinen.

Nahkapussi

Gallen-Kallelan Museon kokoelmaan kuuluu pienillä lasihelmillä kirjailtu nahkapussi (GKM-7141, 14x10 cm + hapsut 9 cm). Suorakulmainen pussi on koristeltu molemmilta puolilta valkoisilla, sinisillä, mustilla, punaisilla keltaisilla ja vihreillä lasihelmillä. Alaosa on koristeltu helmistä tehdyillä hapsuilla. Pussin yläosassa on kiristysnauha suuaukon sulkemiseksi. (Kuva 8.)

Tämän tyyliä kiristysnauhallisia ja helmihapsullisia nahkapseja ovat valmistaneet 1900-luvun alusta lähtien eteläisten tasankojen kansat Oklahomassa, erityisesti comanchet, kiowat ja apachet. Pussityypin alkuperäksi arvellaan 1900-luvun alussa valtakulttuurin parissa suosittuja naisten asusteisiin kuuluneita kiristysnauhallisia pusseja, joissa oli hapsut pienistä lasihelmistä. Pussista tuli suosittu myös intiaaninaisten parissa, ja he alkoivat valmistaa niitä itse soveltaen koristeluun oman kansansa kirjontatyyliä. Eteläisten kansojen parissa naiset käyttävät pusseja yhä edelleen osana powwow-asujaan. Tyyli levisi apachien pariin New Mexicossa ja Arizonassa.⁵³

Kuva 8 Nahkapussi, apache (GKM-7141). Kuva Riku Hämäläinen.

Gallen-Kallelan pussin pienillä lasihelmillä, ns. siemenhelmillä, kirjailut kuviot ovat tavanomaisia apachien helmikoristeluille, jollaisia valmistivat erityisesti chiricahua-, mescalero- ja jicarilla-apachet. Pussin toisella puolella oleva porrastettu vinoneliö on kuviona esiintynyt koreissa jo ennen kauppatavaroina saatujen lasihelmien kirjontaa.⁵⁴ Toiselle puolelle kirjailtu tähtikuvio puolestaan esiintyy laajasti apachien taiteessa nahkamaalauksista lasihelmikirjailuihin. American Museum of Natural Historyn kokoelmassa on apache-pussi, jonka koristekuviot ovat hyvin samanlaiset.⁵⁵ Vastaavanlaisia pusseja on myös esimerkiksi yksityiskokoelmissa Englannissa.⁵⁶

Todennäköisimmin Gallen-Kallelan pussi on valmistettu Oklahoman lounaisosassa sijaitsevassa Fort Sillissä, johon monet apachet joutuivat antautumisen jälkeen asettumaan. Siitä muodostui tämän tyylisten helmikoristeiden valmistamisen keskus, jossa lasihelmiä myytiin suoraan tekijöille. Sieltä myös myytiin valmiita tuotteita välittäjien kautta. Erityisesti Fort Sillistä noin sata kilometriä pohjoiseen Weatherfortin eteläpuolella sijainnut Mohonk Lodge oli merkittävä välittäjä. Tämä hollantilaisen reformikirkon perustama hyväntekeväisyysjärjestö pyrki auttamaan alkuperäisväestöä myymään käsitöitään ulkopuolisille markkinoille muun muassa myyntilueteloiden avulla.⁵⁷

Pussi on ollut Kirsti Gallen-Kallelan käytössä, mutta muuten se vaikuttaa käyttämättömältä. Ilmeisesti pussi on hankittu uutena, todennäköisesti jostakin käsityömyymälästä. Gallen-Kallelan Museon kokoelmiin kuuluu myös pieniä eri värisiä lasihelmiä lankaan pujotettuina vyyhtinä (numeroimaton). Nämä pienikokoiset helmet Gallen-Kallella on ilmeisesti hankkinut esimerkeinä käsitöissä käytetyistä kirjontahelmistä.

Kuva 9. Hattupannat (GKM-7133a, GKM-7133b). Kuva Riku Hämäläinen.

Hattupannat

Gallen-Kallelan Museon kokoelmissa on kaksi värjätyistä hevosenjouhista punottua hattupantaa (GKM-7133a, 58 cm + tupsut 5,5 cm ja GKM-7133b, 53 cm + tupsut 7 cm). Esineet on luetteloitu intiaanien päänauhoina, mutta kyse on lierihattujen koristeina käytettävistä pannoista. (Kuva 9.) Lounaisalueilla ja muualla leveälierisiä hattuja ovat käyttäneet niin euroamerikkalaiset kuin intiaanit, ja ne on usein koristeltu pannoilla.⁵⁸ Värjätyistä hevosenjouhista valmistettuja hattupantoja ovat tehneet sekä alkuperäisväestö⁵⁹ että muut, ja niitä valmistetaan edelleen.

Mokkasiinit

Kansallismuseon kokoelmassa on nahasta valmistetut mokkasiinit (VK 5431:39). Tallennetun tiedon mukaan ne on valmistettu Mary Gallen-Kallelalle Taosissa. Mokkasiinit olivat esillä 1987–88 Gallen-Kallelan Museon näyttelyssä, jonka yhteydessä niistä oli maininta: ”Intiaani Jerry Hirvenjalan Mary Gallen-Kallelalle tekemät mokkasiinit.”⁶⁰

Pohjois-Amerikassa on esiintynyt monen mallisia jalkineita, mutta niitä voidaan katsoa olevan kahta päätyyppiä: pehmeäpohjaiset ja kovapohjaiset mokkasiinit. Lisäksi voidaan erottaa pitkävirtiset mokkasiinit.⁶¹ Lounaisen alueen alkuperäiskansat ovat käyttäneet kovapohjaisia mokkasiineja, mutta pueblojen mokkasiinien pohjat kääntyivät reunoista hieman ylöspäin erottaen ne alueen muista mokkasiinimalleista.⁶² Mokkasiinien pohjat on valmistettu raakanahasta ja yläosa pehmeäksi muokatusta nahasta. Yläosa on kahdesta nahanpalasta, varsinaiseen yläosaan on liitetty pieni kolmionmallinen lisäpala, joka muodostaa jalkineen kielen. Suuaukon etuosasta kantapään ympäri kiertää nahkanauha, jolla mokkasiini voidaan kiristää jalkaan.⁶³ (Kuva 10.) Pohjanahan reunat eivät nouse ylöspäin, kuten usein pueblojen mokkasiineissa, vaan ne muistuttavat eteläisten tasankokansojen mokkasiineja.⁶⁴ Taos sijaitsee kai-

Kuva 10. Mokkasiinit, Taos-pueblo (VK 5431:39). Kuva Pekka Järveläinen, Suomen kansallismuseo.

kista puebloista lähimpänä suurten tasankojen kansoja, ja asukkaat ovat olleet paljon tekemisissä heidän kanssaan ja ottaneet vaikutteita näiden vaatetuksesta.⁶⁵

Mokkasiinit säilyivät pisimpään käytössä. Niitä käytettiin kenkien sijasta pitkään vielä sen jälkeen, kun muut vaatteet oli korvattu länsimaisilla vaatteilla. Tämä näkyy esimerkiksi 1960-luvun lopulla Taos-pueblon neuvoston jäsenistä otetussa valokuvassa.⁶⁶ Taosin kodin edustalla otetussa valokuvassa Mary Gallen-Kallelalla on jalassaan mahdollisesti nämä koristelemattomat arkikäyttöön tarkoitetut mokkasiinit.⁶⁷

Kivikärjet

Kansallismuseon kokoelmassa on Akseli Gallen-Kallelan jäämistöstä 15 kivikärkeä (VK5437:14–28), joista yksi on nimetty keihäänkärjeksi ja muut nuolenkärjiksi. Kärjet olivat kuoressa, johon oli merkitty ”Cliff Dwellers, Arrow Points given me by Mr. Ufer.”⁶⁸

Kärjet oli antanut Taosissa vaikuttanut Walter Ufer (1876–1936), joka oli yksi Taosin taiteilijayhteisön perustajista.⁶⁹ Saavuttuaan Taosiin Gallen-Kallela tutustui Uferiin ja vietti hänen kanssaan aikaa. Ufer myös esitteli Gallen-Kallelat vuokranantajalleen Mabel Dodge Luhanille.⁷⁰

Cliff Dwellers viittaa alueen myöhäiseen esihistorialliseen kulttuuriin, joka rakensi asumuksensa korkeille kallionkielekkeille. Tämä anasaziksi kutsuttu kulttuuri esiintyi noin vuosina 200–1300 alueella, joka ulottuu Coloradon eteläosista ja Utahista New Mexicon luoteisosiin ja pohjoiseen Arizonaan. Samanaikaisesti esiintyi myös mogollon-kulttuuri (n. 200–1450) anasazien eteläpuolella New Mexicon lounaisosissa ja Arizonan kaakkoisosissa sekä hohokam-kulttuuri (n. 200–1400) eteläisessä Arizonassa. Näiden varhaisten kulttuureiden kylät hylättiin 1400-luvulle tultaessa, ilmeisesti alueen ilmaston muuttuessa kuivemmaksi.

Keihäänkärjeksi merkitty kärki (VK5437:14) on piitä, pituudeltaan 6,2 cm ja leveydeltään 3,85 cm. Kulmista lovetussa, kolmionmallisessa tasakantaisessa kärjessä on kantaosan molemmin puolin lovet helpottamassa varttamista.⁷¹ Määrittely keihäänkärjeksi perustuu kokoon. Kärki on kooltaan tavallisen keihäänkärjen ja nuolenkärjen väliltä, joten se on todennäköisesti vipukeihään kärki. Kokonsa ja muotonsa puolesta esine on saattanut toimia myös veitsenä.⁷² Alueen aikaisempien kulttuurien – esimerkiksi 11 000–13 000 vuotta sitten esiintyneen clovis-kulttuurin – keihäänkärjet ovat malliltaan erilaisia, joten kärki on jonkun myöhäisen esihistoriallisen ajan pueblo-kulttuurin valmistama.

Muut kärjet (VK5437:15–28) ovat kokonsa perusteella nuolenkärkiä. Alueella siirryttiin vipukeihästä jousen ja nuolien käyttöön vuosien 500–750 tienoilla.⁷³ Lyhyin kärjistä on 1,4 cm ja pisin 3,05 cm. Leveydet vaihtelevat 0,95 ja 2,0 cm:n välillä. Neljästä on kärki katkennut, kahdesta on lohjennut pala kannan reunasta. Kaikki kärjet ovat piitä lukuun ottamatta kolmea obsidiaanista kärkeä (18, 24, 26). Yhdeksän kärkeä (15–23) on sivuilta lovettuja varttamista varten, viisi (24–28) on ilman lovia. Kaikki ovat tasakantaisia lukuun ottamatta yhtä kuperakantaista (28).⁷⁴

Kivikärkien alkuperä on muu kuin itse alkuperäisväestö tai myytäväksi tarkoitettujen käsitöiden välittäjät, ja niiden päätyminen Gallen-Kallelalle liittyy etnografisten ja arkeologisten esineiden keräämisessä laajempaan kolonialistiseen kontekstiin. Alkuperäisväestön satoja vuosia aiemmin hylkäämät rauniot tulivat laajasti tunnetuiksi 1800-luvun lopulla. Tutkijoiden lisäksi lukuisat antiikkiesineiden etsijät keräsivät raunioista ja ympäristöstä esineistöä, muun muassa kivikärkiä. Tuolloin ei pohdittu, onko esineiden kerääminen kenties alkuperäisväestön hyväksikäyttöä tai kyseenalaistaako se heidän oikeuttaan omaan kulttuuriperintöönsä. Ei ollut tavatonta, että Taosissa asuneella Uferilla oli esihistoriallisia kivikärkiä ja hän luovutti niitä Akseli Gallen-Kallelalle. Vasta myöhemmin on kiinnitetty huomiota esineiden keräämisen, säilyttämisen ja käsittelemisen eettisiin kysymyksiin, joka on johtanut myös esineiden repatriaatioon eli palauttamiseen museokokoelmista alkuperäisille omistajilleen tai heitä edustaville toimijoille.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Gallen-Kallelan intiaaniesineiksi luokiteltavista 29 museoesineestä 15 on esihistoriallisia artefakteja ja loput etnografisiksi luokiteltavia kulttuurihistoriallisia esineitä. Tässä artikkelissa analysoiduista esineistä kahden etnografisen (lumikengät ja mokkasiinit) ja 15 esihistoriallisen (kivikärjet) esineen keräyshistoria tunnetaan. Muiden kulkeutumisesta Gallen-Kallelan omistukseen ei ole säilynyt tietoa. Esineistä kaksi (lasihelmet ja huopa) eivät ole alkuperäisväestön valmistamia, mutta ovat voineet olla osa heidän esinekulttuuriaan. Kymmenen etnografista esinettä (lumikengät, mokkasiinit, viisi keraamista esinettä, kori, kachina-nukke, helmikirjailtu pussi) ovat epäilemättä intiaanien valmistamia, ja niiden alkuperäinen kulttuuri tai etninen ryhmä on varmasti tai lähes varmasti tunnistettavissa. Kolmesta esineestä (kaksi hattupantaa ja käärmeveistos) ei ole varmuutta, ovatko ne alkuperäisväestön valmistamia tai heidän käyttämiään. Esihistorialliset kivikärjet ovat epäilemättä alueen alkuperäiskansojen valmistamia käyttöesineitä.

Esihistoriallisten kivikärkien lisäksi kahdella alkuperäisväestön valmistamalla esineellä on ollut valmistuttuaan selkeä käyttöarvo. Lumikengät ovat mitä ilmeisimmin tarkoitettu intiaaniyhteisössä omaan käyttöön ja mokkasiinit valmistettu arkikäyttöön Mary Gallen-Kallelalle. Muut alkuperäisväestön valmistamat esineet on tarkoitettu mitä ilmeisimmin myytäväksi.

Hopit käyttivät edelleen 1920-luvulla kachina-nukkeja perinteiden välittämiseen, mutta he valmistivat niitä myös myyntiin suuret määrät. Mustilla keramiikka-astioilla ei ole kokonsa puolesta ollut käytännön merkitystä arkiesineinä, tuskin myöskään punotulla korilla. Keraaminen ruukku on ilmeisesti valmistettu pienoismalliksi vesiastiasta, ja kynttilänjalka tarkoitettu myytäväksi matkailijoille heille tuttuna esinetyyppinä. Helmikirjailtu nahkappusi kuuluu suosiota saavuttaneisiin uusiin esineisiin, joita valmistettiin niin omaan käyttöön kuin myyntiin.

Gallen-Kallelan hankkimia esineitä on valmistettu eri puolilla lounais-alueita: Arizonassa hopi-reservaatissa ja tohono o’odham -reservaatissa, New Mexicossa Santa Clara -pueblossa, Acoma-pueblossa ja Tesuque-pueblossa, ja Oklahomassa Fort Sillin apachien parissa. Gallen-Kallela ei itse tietävästi vierailut kaikissa näissä paikoissa, joten esineet on hankittu ennemminkin käsityömyymälöistä kuin suoraan tekijöiltä.⁷⁵ Yhdysvaltain lounaisalueella esiintyi 1920-luvulla hyvin laajaa intiaaniesineiden kauppaa yli osavaltiorajojen, ja eri kansojen parissa valmistettuja esineitä oli helppo hankkia samasta paikasta. Esimerkiksi Santa Fessä oli kauppoja, jotka myivät laajat valikoimat käsitöitä eri alkuperäiskansojen parista.⁷⁶ Gallen-Kallela kertoo kirjeessään Jalmary Jäntille, miten Albuquerqueen kirjakauppojen ikkunoissa oli myynnissä ruukkuja ja mokkasiineja.⁷⁷

Gallen-Kallelan omistamien esineiden merkitys tulee niiden henkilöhistoriallisen taustan takia. Ne ovat edustaneet ensisijaisesti Gallen-Kallelan henkilöhistoriaa, alkuperästään riippumatta. Analysoimalla ja attribuomalla hänen hankkimiansa etnografisten esineiden alkuperäinen kulttuurinen konteksti niiden merkitys museoesineinä laajenee. Esineet voidaan irrottaa sekä henkilöhistoriallisesta että museokontekstista ja sijoittaa alkuperäiseen yhteyteensä. Näin niitä voidaan käyttää myös kulttuurisina dokumentteina edustamaan niitä valmistaneita yhteisöjä ja heidän kulttuureitaan, jolloin valmistajat ja alkuperäiset kulttuurikontekstit eivät jää esineiden kerääjän ja hänen edustamansa kulttuurin varjoon. Esineiden elinkaarta tarkasteltaessa merkityksiä voidaan laajentaa entisestään. Niiden kautta on mahdollista tarkastella kaikkia niitä sosiaalisia ja kulttuurisia konteksteja, joihin ne elinkaarensa aikana ovat sijoitettavissa.

Asiasanat: Akseli Gallen-Kallela, Yhdysvallat, intiaanit, alkuperäiskansat, esineet, museokokoelmat

SAMMANDRAG

Från museiföremål till kulturella dokument – Att placera Akseli Gallen-Kallelas indianföremål i sitt ursprungliga sammanhang

Åren 1924–25 bodde Akseli Gallen-Kallela (1865–1931) med sin familj i New Mexico, där han anskaffade föremål av ursprungsbefolkningarna. Dessa har ansetts vara personhistoriska föremål som enbart representerar Gallen-Kallelas resa, och man har inte beaktat deras originella kontext. Framstående personers samlingar ges ofta en särskild betydelse via sina ägare. På så vis har föremålen som ägts av Gallen-Kallela huvudsakligen fått sin betydelse främst via honom som person. De representerar hans liv, arbete och prestationer - oavsett föremålets ursprung. Genom att analysera det etnografiska föremålen har jag förvärvat och tillskriva dem till deras ursprungliga kulturella sammanhang har jag strävat till att utvidga deras betydelse till att även representera de samhällen och kulturer där de tillverkades.

De föremål som Gallen-Kallela skaffade har tillverkats av flera olika folk på olika platser i sydvästra USA. Han besökte inte själv alla dessa platser, vilket betyder att föremålen har skaffats via mellanhänder, inte direkt av tillverkarna. På 1920-talet förekom en mycket omfattande handel med hantverk över delstatsgränserna och det var lätt att på en marknadsplats köpa föremål som tillverkats av olika ursprungsfolk. I nuläget finns 13 av dessa föremål i Gallen-Kallela Museet och 16 i Finlands nationalmuseums samlingar. I denna artikel analyserar jag dessa föremål och placerar dem i deras ursprungliga kulturella kontext. För att identifiera föremålen tillämpar jag samlingshistorik, föremålets särdrag och egenskaper, konstnärernas arbete, gamla fotografier, skriftliga beskrivningar, jämförbara dokumenterade föremål samt ursprungsbefolkningens egna vittnesmål.

ABSTRACT

From museum objects to cultural documents – Placing Native American objects owned by Akseli Gallen-Kallela in their original context

Akseli Gallen-Kallela (1865–1931) lived in New Mexico with his family from 1924 to 1925 and acquired Native American objects. As personal objects, they have exclusively represented Gallen-Kallela's trip to North America, and their original context has been ignored. Collections of objects belonging to significant historical figures are connected primarily to the person in question. In a similar vein, objects owned by Gallen-Kallela mainly gain their importance through him. They represent his life, his work, and his achievements, regardless

of their origin. By analysing the ethnographic objects he acquired and attributing them to their original cultural context, I have extended their meaning to also represent the communities and cultures that produced them.

Objects acquired by Gallen-Kallela have been made by many different indigenous communities in southwestern United States. He did not visit all the places himself, which means that the items were not acquired directly from their producers. In the 1920s, handicrafts were traded very extensively across state borders, and it was easy to buy objects made by different indigenous communities at the same place. Nowadays, there are 13 objects at the Gallen-Kallela Museum and 16 at the National Museum of Finland. In this article, I analyse these objects and place them in their original cultural context. In order to identify the objects, I use their collection history, the features and characteristics of the objects, work by artists, old photographs, written descriptions and studies, comparable documented objects, and the testimonies of the Native Americans.

Viitteet

- 1 Gallen-Kallela esimerkiksi sijoitti vuonna 1891 valmistuneeseen *Madonna*-maalaukseen useita keräämiään kansatieteellisiä esineitä. Ks. Taideavain-sovellus: <https://taideavain.net/gkm/madonna/>
- 2 Koivunen 2011.
- 3 Gallen-Kallela 1960. Liisa Oikari (2017) on tarkastellut Gallen-Kallelan Museon kulttuurihistoriallisia kokoelmia, mutta mainitsee vain lyhyesti Amerikasta tuodut esineet.
- 4 Kaikkien hankittujen esineiden lukumäärä ei ole tiedossa, ja niistä on vain vähän säilyneitä merkintöjä. Esineitä on saattanut kadota ja osa on ilmeisesti suvun jäsenten hallussa (ks. Hämäläinen 2021a).
- 5 Appadurai 1986, 5.
- 6 Hoebel 1958, 8.
- 7 Kopytoff 1986, 67. Kopytoff käyttää termiä *cultural biography*, kulttuurinen elämäkerta.
- 8 Appadurai 1986, 5.
- 9 Hämäläinen 2004, 272.
- 10 Esim. Simpson 1996; Dudley et al. 2012; Paine 2013; Korpela 2016, Gosden & Knowles 2020; Rastas & Koivunen 2021.
- 11 Osana tätä tutkimusta olen kirjoittanut tutkimuksen rahoittaneen Taideyliopiston Historiafoorumi-tutkimuskeskuksen blogiin katsauksen Gallen-Kallelan intiaaniesineiden merkityksistä. Kirjoituksessa esittelen muutaman valikoidun esineen esimerkinomaisesti ja avaam niiden avulla yleisemmin esineiden merkitysten monikerroksisuutta (Hämäläinen 2021b).
- 12 Tarkastelen toisessa yhteydessä, miten Gallen-Kallela hankki intiaaniesineensä, mitkä olivat hänen omat lähtökohtansa niiden hankkimiseen, ja mitä ne kertovat kerääjästä ja matkasta, jolla kokoelma syntyi (Hämäläinen 2021a).
- 13 Esim. Pöyhkäri 1996; Gosden & Knowles 2020; Thomas 2016.
- 14 Häyhä et al. 2015, 7, 11.
- 15 Kiitän käsikirjoituksen lukeneita arvioitsijoita heidän huomioistaan kolonialismista ja

- sen perinnöstä myös museokontekstissa. Keskityn tässä artikkelissa nimenomaan esineiden tunnistamiseen ja niiden alkuperäisen kulttuurin attribuointiin, joten en pohdi esineiden keräämistä laajemmassa kolonialistisessa kontekstissa.
- 16 Hail 1993, 31–37; Hämäläinen 2000, 91–92; Hämäläinen 2004, 273–274.
- 17 Termin historiasta ja käytöstä Hämäläinen 2020.
- 18 Mabel Dodge Luhan kirjoitti nimensä eri tavoin kuin miehensä, sillä Luhan oli ystävien helpompi lausua.
- 19 Amerikan matkasta tarkemmin Gallen-Kallela 1982, 222–253; Gallen-Kallela-Sirén 2001, 420–432; Raivio 2005, 168–213.
- 20 Vuokraisäntä Antonio (Tony) Lujan.
- 21 Raivio 2005, 175.
- 22 Parsons 1966, 212, 179, 204, 571, 962–963.
- 23 50.1/2471 AB, 50.1/2472 AB, 50.1/2473 AB.
- 24 Bernstein 22.1.2021.
- 25 Wright 2008, 112.
- 26 Colton 1959, 2.
- 27 Parsons 1966, Vol. I, 175.
- 28 Fewkes (1903) esittelee 260 hopi-kachinaa kuvattuina informanttiensa piirroksina.
- 29 Wright 2008, 113.
- 30 Bahti & Bahti 1997, 48.
- 31 Bahti & Bahti 1997, 48–53. Kaikki eivät halua esineitä kutsuttavan nukeiksi, koska kyse ei ole leikkikalusta vaan perinteen välittämiseksi valmistetuista esineistä.
- 32 Näistä osa on kachinoita esittäviä ”laattoja” (*slab*), eli kolmiulotteisten nukkiin sijasta henkiä esittäviä litteitä veistoksia.
- 33 Wright 2008, 113; Whiteley 15.1.2021.
- 34 Day 1.3.2021.
- 35 Maurer & Olson 2014, 42.
- 36 Bernstein 11.2.2021.
- 37 Acoma-keramiikasta ks. Lanmon & Harlow 2013.
- 38 Bahti & Bahti 1997, 54.
- 39 Ks. McLuhan 1985; Dilworth 1996.
- 40 Ks. Anderson 2002; Batkin 1999.
- 41 Tunnettiin aiemmin nimellä papago.
- 42 Bahti & Bahti 1997, 42, 45.
- 43 Bahti & Bahti 1997, 45. Tohono oódhamien korinpunonnasta tarkemmin Kissell 1916.
- 44 Esim. 50.2 5296, 50.2 5297, 50.2/5302, 50.2/6042.
- 45 Raivio 2005, 183.
- 46 Esim. *Viimeinen lumi* (yksityiskokoelma) ja *Intiaani ratsain* (Ateneumin taidemuseo).
- 47 Whitaker 1998, 52.
- 48 Baizerman 1990, 234.
- 49 Parsons 1966; Fewkes 1894; Voth 1903.
- 50 Bahti 1999, 101–105.

- 51 Lounaisalueen ja yleensä Pohjois-Amerikan alkuperäisväestön taiteesta ks. esim. Dockstader 1961; Feder 1971; Coe 1977; Conn 1979; Ewing 1982; Furst & Furst 1982; Fane & Jacknis & Breen 1991; Feest 1992; Varjola & Hankaniemi 1995; Berlo & Phillips 1998; Coe 2003; Torrence & Blackhawk & Yount 2018.
- 52 Gallen-Kallela 1932, 183.
- 53 Hail 1993, 205.
- 54 Green 2021, 13.
- 55 50.2/4950. Pussi on tullut museoon lahjoituksena, eikä sen keräyshistoriasta ole tarkempaa tietoa.
- 56 Green 2009, 11–13; Green 3.3.2021.
- 57 Green 2009; Green 3.3.2021.
- 58 Ks. Baillargeon & Tepper 1998.
- 59 Ks. Fontana 1983, 147.
- 60 Gallen-Kallelan Museo, arkistoaineisto.
- 61 Hatt (1916) pitää pehmeäpohjaisia jalkineita mokkasiineina ja nimittää kovapohjaisia mokkasiineja kengiksi. Korkeavartisia mokkasiineja hän kutsuu saappaiksi.
- 62 Hatt 1916, 210; Salwen 1960, 225; Bodine 1979, 259.
- 63 Mokkasiinit sijaitsevat Museoviraston vanhassa keskusvarastossa odottamassa siirtoa uuteen kokoelma- ja konservointikeskukseen, eikä niitä ole ollut mahdollista tutkia tarkemmin tätä artikkelia varten. Tiedot perustuvat museoluetteloon ja vanhaan valokuvaan.
- 64 American Museum of Natural Historyn kokoelmassa on rakenteeltaan aivan vastaavanlaiset koristelemattomat ja selvästi käytössä olleet mokkasiinit Taosista (50.1/ 2405 AB).
- 65 Lange 1979, 203.
- 66 Ks. Bodine 1979, 263.
- 67 Akseli Gallen-Kallelan valokuvakokoelma (Kot. 2/41).
- 68 Kansallismuseo, esineluettelo.
- 69 Porter 2017.
- 70 Raivio 2005, 170.
- 71 Kivikärkien muotojen luokittelusta ja nimeämisestä Ritchie 1961, 11; Justice 2002, xviii–xx.
- 72 Vrt. Woodbury & Zubrow 1979, 55.
- 73 Cordell 1979, 134.
- 74 Tiedot kärjistä perustuvat vanhaan esineluetteloon ja siihen piirrettyihin ääriiviapiirroksiin. Esineet ovat Museoviraston vanhassa keskusvarastossa odottamassa siirtoa, joten niitä ei ole ollut mahdollista tutkia lähemmin tätä artikkelia varten.
- 75 Ks. tarkemmin Hämmäläinen 2021a.
- 76 Batkin 1999, 282–289.
- 77 Raivio 2005, 190.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Alkuperäisaineisto

- Gallen-Kallelan Museon esinekokoelmat.
 Gallen-Kallelan Museon valokuvakokoelmat.
 Suomen kansallismuseon esinekokoelmat.
 American Museum of Natural Historyn esinekokoelmat.

Arkistot

- Gallen-Kallela Museon arkisto.
 Kansallisarkisto, Gallen-Kallelan kirjeenvaihto.

Tiedonannot

- Bernstein, Bruce. Sähköpostiviestit 22.1.–11.2.2021. Kirjoittajan hallussa.
 Day, Joe. Sähköpostiviesti 1.3.2021. Kirjoittajan hallussa.
 Green, Richard. Sähköpostiviesti 3.3.2021. Kirjoittajan hallussa.
 Whiteley, Peter. Sähköpostiviesti 15.1.2021. Kirjoittajan hallussa.

Opinnäytteet

- Korpela, Riitta 2016. *Rituaaliesineen matka alkuperäisestä ympäristöstä museoon. Kulttuurien museon keskiafrikkalaisen Kuba-kokoelman elinkaari*. Väitöskirja. Uskontotietiede, Helsingin yliopisto.
 Oikari, Liisa 2017. *Akselin antilooppi ja muita kertomuksia. Kokoelmatutkimuksellisia tulkintoja Gallen-Kallelan Museon kulttuurihistoriallisesta kokoelmasta*. Pro gradu. Kansatiede, Helsingin yliopisto.

Kirjallisuus

- Anderson, Duane 2002. *When Rain Gods Reign: From Curios to Art at Tesuque Pueblo*. Museum of New Mexico Press, Santa Fe.
 Appadurai, Arjun 1986. Introduction: commodities and the politics of value. *The social life of things: Commodities in cultural perspective*, 3–62. Toim. Arjun Appadurai. Cambridge University Press, Cambridge.
 Bahti, Mark 1999. *Spirit in the Stone: A Handbook of Southwest Indian Animal Carvings and Beliefs*. Treasure Chest Books, Tucson.
 Bahti, Tom & Mark Bahti 1997. *Southwestern Indian Arts and Crafts*. KC Publications, Wickenburg.
 Baillargeon, Morgan & Leslie Tepper 1998. *Legends of Our Times: Native Cowboy Life*. University of Washington Press, Seattle.
 Baizerman, Suzanne 1990. Trade In Hispanic Weavings Of Northern New Mexico And The Social Construction Of Tradition! *Textile Society of America Symposium Proceedings* 592. <https://core.ac.uk/download/pdf/188080806.pdf>
 Batkin, Jonathan 1999. Tourism is Overrated: Pueblo Pottery and the Early Curio Trade, 1880–1910. *Unpacking Culture: Art and Commodity in Colonial and Postcolonial Worlds*, 282–297. Toim. Ruth B. Phillips & Christopher B. Steiner. University of California Press, Berkley.

- Berlo, Janet C. & Ruth B. Phillips 1998. *Native North American Art*. Oxford University Press, Oxford.
- Bodine, John J. 1979. Taos Pueblo. *Handbook of North American Indians* 9, 255–267. Toim. Alfonso Ortiz. Smithsonian Institution, Washington.
- Coe, Ralph T. 1977. *Sacred Circles: Two Thousand Years of North American Indian Art*. Nelson-Atkins Museum of Art, Kansas City.
- Coe, Ralph T. 2003. *The Responsive Eye: Ralph T. Coe and the Collecting of American Indian Art*. The Metropolitan Museum, New York.
- Colton, Harold S. 1959. *Hopi Kachina Dolls with a Key to Their Identification*. Revised edition. University of New Mexico Press, Albuquerque.
- Conn, Richard 1979. *Native American Art in the Denver Art Museum*. Denver Art Museum, Denver.
- Cordell, Linda S. 1979. Prehistory: Eastern Anasazi. *Handbook of North American Indians* 9, 131–151. Toim. Alfonso Ortiz. Smithsonian Institution, Washington.
- Dilworth, Leah 1996. *Imagining Indians in the Southwest: Persistent Visions of a Primitive Past*. Smithsonian Institution Press, Washington.
- Dockstader, Frederick J. 1961. *Indian Art in America*. New York Graphic Society, Greenwich.
- Dudley, Sandra, Amy Jane Barnes, Jennifer Binnie, Julia Petrov & Jennifer Walklate, ed., 2012. *The Thing About Museums: Objects and Experience, Representation and Contestation*. Routledge, London.
- Ewing, Douglas C. 1982. *Pleasing the Spirits: A Catalogue of a Collection of American Indian Art*. Ghylen Press, New York.
- Fane, Diana, Ira Jacknis & Lise M. Breen 1991. *Objects of Myth and Memory: American Indian Art at The Brooklyn Museum*. The Brooklyn Museum, New York.
- Feder, Norman 1971. *American Indian Art*. Harry N. Abrams, New York.
- Feest, Christian F. 1992. *Native Arts of North America*. Thames and Hudson, London.
- Fewkes, Jesse Walter 1894. The Snake Ceremonials at Walpi. *Journal of American Ethnology and Archaeology* 4, 1–126.
- Fewkes, Jesse Walter 1903. Hopi Katchinas Drawn by Native Artists. *21st Annual Report of the Bureau of American Ethnology for the Years 1899–1900*, 13–126.
- Fontana, Bernard L. 1983. History of Papago. *Handbook of North American Indians* 10, 137–148. Toim. Alfonso Ortiz. Smithsonian Institution, Washington.
- Furst, Peter T. & Jill L. Furst 1982. *North American Indian Art*. Rizzoli, New York.
- Gallen-Kallela, Kirsti. 1932. Amerikan matkalta. A. *Gallen-Kallelan muisto*, 183–186. Toim. O. Okkonen, Alpo Sailo & A. O. Väisänen. Kalevalaseuran vuosikirja 12. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.
- Gallen-Kallela, Kirsti. 1960. Akseli Gallen-Kallelan museoharrastuksesta. *Kalevalanpäivän ohjelmistoa 1960*, 7–10. Kalevalaseura, Helsinki.
- Gallen-Kallela, Kirsti 1982. *Muistelmia nuoruusvuosiltani 1896–1931*. Toim. Pirjo Tuominen & Kaari Raivio. Weilin + Göös, Espoo.
- Gallen-Kallela-Sirén, Janne 2001. *Minä palaan jalanjäljilleni. Akseli Gallen-Kallelan elämä ja taide*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Gosden, Chris & Chantal Knowles. 2020. *Collecting Colonialism: Material Culture and Colonial Change*. Routledge, New York.
- Green, Richard 2009. Apache Beaded Bags and the Mohonk Lodge. *Whispering Wind* 38(6), 11–15.

- Green, Richard 2021. Stepped Diamond Motifs on Apache Drawstring Bags. *Whispering Wind* 48(5), 12–13.
- Hail, Barbara A. 1993. *Hau, Kóla! The Plains Indian Collection of the Haffenreffer Museum of Anthropology*. Haffenreffer Museum of Anthropology, Providence.
- Hatt, Gudmund 1916. Moccasins and Their Relation to Arctic Footwear. *Memoirs of the American Anthropological Association* 3, 149–250.
- Hoebel, E. Adamson 1958. *Man in the Primitive World: An Introduction to Anthropology*. McGraw-Hill Book Company, New York.
- Hämäläinen, Riku 2000. Etnografiset esineet kulttuurisina dokumentteina. *Suomen Museo* 106 (1999), 87–102.
- Hämäläinen, Riku 2004. Mató-Tópe's Knife and Crazy Horse's Shield: Use of Ethnographic Objects as Cultural Documents. *The Challenges of Native American Studies: Essays in Celebration of the Twenty-Fifth American Indian Workshop*, s. 269–280. Toim. Barbara Saunders & Lea Zuyderhoudt. Leuven University Press, Leuven.
- Hämäläinen, Riku 2020. Miten puhua intiaaneista? *Kielikello* 3/2020. <https://www.kielikello.fi/-/miten-puhua-intiaaneista->.
- Hämäläinen, Riku 2021a. ”Intiaanipytyjä, mokkasiineja ikkuna täys” – Akseli Gallen-Kallela Amerikan alkuperäiskansojen esineiden keräilijänä. *J@argonia* vol 19, nro 38. [Tulossa.]
- Hämäläinen, Riku 2021b. Maryn mokkasiinit ja Kirstin kukkaro – Mitä esineet voivatkaan kertoa? *Dynamic Interpretations of the Past*. <https://blogit.uniarts.fi/en/post/maryn-mokkasiinit-ja-kirstin-kukkaro-mita-esineet-voivatkaan-kertoa/>.
- Häyhä, Heikki, Sari Jantunen & Leena Paaskoski 2015. *Merkitysanalyysimenetelmä*. Suomen museoliiton julkaisuja 64. Suomen museoliitto, Helsinki. <https://www.museoliitto.fi/doc/Merkitysanalyysimenetelma1.pdf>.
- Justice, Noel D. 2002. *Stone Age Spear and Arrow Points of the Southwestern United States*. Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis.
- Kissell, Mary Lois 1916. Basketry of the Papago and Pima. *Anthropological Papers of the American Museum of Natural History*, Vol. XVII, Part IV, 115–273.
- Koivunen, Leila 2011. Koriste, kuriositeetti, todiste. Taiteilijan keräysharrastus ja kotimuseot. *Ota sielusi täyteen! Tutkimuksellisia polkuja Akseli Gallen-Kallelan taiteeseen*, 96–107. Gallen-Kallelan Museo, Espoo.
- Kopytoff, Igor 1986. The cultural biography of things: commodization as process. *The social life of things: Commodities in cultural perspective*, 64–91. Toim. Arjun Appadurai. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lange, Charles H. 1979. Relations of the Southwest with the Plains and Great Basin. *Handbook of North American Indians* 9, s. 201–205. Toim. Alfonso Ortiz. Smithsonian Institution, Washington.
- Lanmon, Dwight P. & Francis H. Harlow 2013. *The Pottery of Acoma Pueblo*. Museum of New Mexico Press, Santa Fe.
- Maurer, Sherry C. & Kent R. Olson 2014. Puebloan Plates: Innovation Becomes Tradition. *American Indian Art Magazine* 39(3), 42–49.
- McLuhan, T. C. 1985. *Dream Tracks: The Railroad and the American Indian 1890–1930*. Harry N. Abrams, New York.
- Paine, Crispin. 2013. *Religious Objects in Museums: Private Lives and Public Duties*. Bloomsbury, London.
- Parsons, Elsie Clews 1966. *Pueblo Indian Religion*, I–II. University of Nebraska Press, Lincoln.
- Porter, Dean A. 2017. *Walter Ufer: Rise, Fall, Resurrection*. National Cowboy & Western History Museum, Oklahoma City.

- Pöyhtäri, Ari 1996. *Keräilystä kokoelmaan. Sosiologia ja filosofisia näkökulmia keräilyyn*. SoPhi 8. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Raivio, Kaari 2005. *Akseli Amerikassa. Akseli ja Mary Gallen-Kallelan kirjeenvaihtoa vuosilta 1915–1931*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- Rastas, Anna & Leila Koivunen, toim., 2021. *Marginaaleista museoihin*. Vastapaino, Tampere.
- Ritchie, William A. 1961. A Typology and Nomenclature for New York Projectile Points. *New York State Museum and Science Service Bulletin* 384.
- Salwen, Bert 1960. The Introduction of Leather Footgear in the Pueblo Area. *Ethnohistory* 7(3), 206–238.
- Simpson, Moira G. 1996. *Making Representations: Museums in the Post-Colonial Era*. Routledge, London & New York.
- Thomas, Nicholas, ed., 2016. *Artefacts of Encounter: Cook's Voyages, Colonial Collecting and Museum Histories*. University of Hawaii Press, Honolulu.
- Torrence, Gaylord & Ned Blackhawk & Sylvia Yount 2018. *Art of Native America: The Charles and Valerie Diker Collection*. The Metropolitan Museum, New York.
- Varjola, Pirjo & Simo Hankaniemi 1995. *Taku wakan: Ernest Ericksonin kokoelma Pohjois-Amerikan intiaanien taidetta Suomen kansallismuseossa/The Ernest Erickson Collection of North American Indian Art in the National Museum of Finland*. Museovirasto/National Board of Antiquities, Helsinki.
- Voth, Henry R. 1903. The Oraibi Summer Snake Ceremony. *Field Museum of Natural History Publication* 83, *Anthropological Series* 3(4), 262–358.
- Whitaker, Kathleen 1998. *Common Threads: Pueblo and Navajo Textiles in the Southwest Museum*. Southwest Museum, Los Angeles.
- Woodbury, Richard B. & Ezra B. W. Zubrow 1979. Agricultural Beginnings, 2000 B.C.–A.D. 500. *Handbook of North American Indians* 9, 43–60. Toim. Alfonso Ortiz. Smithsonian Institution, Washington.
- Wright, Barton 2008. Hopi Kachinas: A Life Force. *Hopi Nation: Essays on Indigenous Art, Culture, History, and Law*, 111–121. Toim. Edna Glenn, John Wunder, Willard Rollings & C. L. Martin. University of Nebraska, Lincoln.